

és bővítésről beszélhetünk, mivel a sharing economyt életre keltő technológia és gazdasági, szabályozási környezet gyorsan változik, ezért több ponton korrigálni kell magunkat és újabb példákat kell hozni.

Ami azonnal feltűnik, hogy 2015 óta a sharing economy ideájára épülő kezdeményezések a hagyományos gazdasági szereplők vetélytársaivá váltak, miközben egyre inkább hasonlítani is kezdtek azokra. Mi lesz vajon a transzformáció vége? A helyükbe léptek? Szociális, gazdasági vagy környezeti változást hoztak? Hol tart most a folyamat?

Ugyancsak a sharing economy infokommunikációs eszközökre leginkább támaszkodó két világszerte ismert jelensége, az AirBnB és az Uber az, mely a legnagyobb változáson ment keresztül és maga is a legnagyobb változást és vitát – sok esetben konfliktust – hozta a saját szektorában. Egyre gyakrabban arról szólnak a hírek, hogy panziók vagy kis szállodák AirBnB rendszeren belül igyekeznek profitot szerezni, míg egész lakóközösségek veszik fel a küzdelmet a hangoskodó AirBnB vendégekkel. Ugyancsak tetten érhető a lokális, hibrid rendszerek stagnálása is, erre példa a Share Some Sugar vagy a Neighborgoods mintájára létrejött magyar Mi utcánk projekt stagnálása.

Megvizsgáljuk, hogyan alakult a globális sharing economy jelensége 2015 és 2020 között, sok helyen vitába szállunk a 2015-ben megjelent kijelentéseinkkel, miközben arra fókuszálunk, milyen hatással volt a gazdaságra és társadalomra, végül pedig példákkal illusztráljuk a transzformációt, melyet a tudományban és közvetve az oktatásban is elindított.

Sharing economy 2.0

A sharing economy esetében egyedülálló lehetőség kínálkozik 5 év után, 2020-ban visszatekinteni, hogyan alakult a jelenség, és kifejlődött-e egy életképes gazdasági és kommunikációs ökoszisztéma, mely a civilek tulajdonára, aktivitására, felelősségvállalására épít, miközben a civilek az előnyökből is részesülnek. Ennek egyik oka, hogy az algoritmusokra, infokommunikációra, applikációkra, hálózatokra és online bizalomra támaszkodó jelenségegyüttes a technikai fejlődés, de a szabályozási környezet változása miatt is jelentős mértékben átalakult.

Munkamódszerünk az, hogy szisztematikusan végighaladunk az előző tanulmányunk állításain, azonosítjuk az elmúlt 5 évben történt változásokat, feldolgozzuk az időközben megjelent adatokat úgy, hogy figyelembe vesszük a szignifikáns szakirodalmat és megfigyelésünkre támaszkodva új példákat is hozunk. Mint már jeleztük, jelen tanulmányunk egyszerre frissítés és átírás. Ezért szigorú szelektálás és jelentős rövidítés után átvettük és *dőlt betűvel* jelöltük azokat a részeket, állításokat, időnként teljes bekezdéseket, amelyeket ma is hitelesnek tartunk a 2015-ben megjelent cikkünkéből, de azokkal is foglalkozunk, amelyeket a valóság azóta megcáfolt. A szöveg olvashatóságának és befogadhatóságának jegyében nem térünk ki külön, ha eredeti cikkükből idézünk, a *kurzív* szedés utal erre. A korábban példaként felhozott, ma is meghatározó alkalmazásokat (AirBnB, Uber) újra körbejárjuk, az időközben megszűnteket vagy a rendszerből kilépőket figyelmen

kívül hagyjuk, illetve új példákat is hozunk. A városi kertekről jelen tanulmányban nem írunk – ennek jelensége egy külön tanulmány tárgya lehetne –, mivel azt állítjuk, hogy 2020-ban a SE már az infokommunikáción és virtualizáción alapul.

A 2015-től eltelt 5 évben számos átfogó vagy eredeti kutatásokat közlő tudományos munka jelent meg, Lars Böcker és Toon Meelen (2017) a közösségi gazdaságban résztvevők motivációit vizsgálták, Juliet Schor (2016) a jelenségen belüli ellenmondásokra és kritikákra hívta fel a figyelmet, Aurélien Acquier, Thibault Daudigeos és Jonatan Pinkse (2017) egész tanulmánya gyakorlatilag egy hosszú definiálási kísérlet, Thomas Puschmann és Rainer Alt (2016) a sharing economy mozgórugóit mutatja be, Will Sutherland és Mohammad Hossein Jarrahi (2018) a téma szakirodalmát kutatta kvantitatív módszerekkel, míg a World Economic Forum (2017) kiadványa a közösségi gazdaság városokra gyakorolt hatását vizsgálja.

A sharing economy létrejöttét biztosító internet egyszerre globális kommunikációs és médiarendszer, az információ és a tudás terjesztésének eszköze, a felhasználók egymás közötti kommunikációs csatornája. Ez a rendszer gyors léptekben átalakítja tér- és időfelhasználásunkat is. A számítógép, a digitális tartalom, a hálózatok és a nagy sebességű, mindig online állapot vertikális és horizontális paradigmaváltást okozott. A társadalom dimenziójában átalakította többek között a nyilvánosság fogalmát, alacsony belépési küszöbével lehetővé tette az egyének számára, hogy korábban nem látott mennyiségű szolgáltatáshoz férjenek hozzá, a mikrofeladatok kiosztásával hatást gyakorolt a munka világára és a kereslet-kínálat összehozásával a gazdaságra. Az internet környezetében, az infokommunikációs eszközökkel támogatott sharing economy egy olyan közös elven, olyan meggyőződésen alapuló szerveződés, mely számos civil szervezet sajátja: a felesleg megosztása, az erőforrások, szabad kapacitások újraelosztása és a közösség építése infokommunikációs technológia segítségével (Szűts 2018).

A 2010-es évektől a *közgazdaságtan, a média- és kommunikációkutatás, az informatika, a turizmus, a jogalkotás és a szociológia mind erőteljesebben foglalkozik a sharing economy (rövidítve SE, magyarra fordítva megosztáson alapuló, közösségi gazdaság, közösségi fogyasztás) kérdéseivel*. Lawrence Lessig, a creative commons és a szabad szoftverek legismertebb szószólója már 2008-ban definiálta a fogalmat: a források birtoklása nélküli megosztáson, cserén és kölcsönzésen alapuló kollaboratív fogyasztás.

Számos szerző, közöttük Puschmann és Alt (2016) szerzőpáros is a sharing economyt egy újabb internetes forradalomnak tartja, miközben kijelöli annak mozgórugóit. Ezek a következők: megváltozott vásárlói viselkedés, közösségi oldalak és online piacterek, illetve az okoseszközök és applikációk. Egyre több egyén számára válik vonzóvá az eszközök csupán időszakos használata és bérlése, a közösségi oldalak kapcsolatot jelentenek a megosztók és az igénybe vevők között, miközben csökken az eszközökhöz való hozzáférés költsége, végül pedig egyre több szolgáltatás érhető el az okostelefonos applikációk segítségével. A Világgazdasági Fórum (World Economic Forum 2017) munkadokumentuma emlékeztet rá, hogy az áruk és szolgáltatások cseréje vagy akár ajándékozása nem előzmények nélküli, és szűk közösségekben, egymásban megbízó egyének között

mindig is jelen volt. A különbség azonban a jelenben a digitális technológia használatában, a szabad kapacitások kapitalizációjában, illetve az ellenőrző rendszerekben van.

A sharing economy a közlekedésben okozott jelentős paradigmaváltást, a 2020-ban is népszerű *telekocsi rendszer (Oszkár)*, a *magánszemélyek kihasználatlan autóinak kölcsönzése (RelayRides, Getaround)* vagy a *közösségi taxi (Uber, Lyft)* kezdeményezések keretében mobilalkalmazások segítségével az autóval rendelkező civilek megosztják szabad autós kapacitásukat az éppen utazni akaró felhasználókkal. A szolgáltatás olcsóbb a hagyományos taxinál, vagy a telekocsi esetében a távolsági busz vagy vasúti közlekedésnél. Egyes országokban – Magyarországon is – a telekocsi rendszer érhető el, míg az Uber 2014 novemberétől 2016 júliusáig működött 1200 sofőrrel és 100 000 utassal. A kormány által hozott szabályozások a vállalatot arra kényszerítették, hogy a taxitársaságokkal szemben előírt szabályokat kövessen, aminek hatására a cég kivonult az országból. Az utazni vágyókat és a sofőröket applikációval összekapcsoló és az egymás értékelését támogató logika alapján lépett be a magyar piacra az ész Taxify, mely időközben Boltra változtatta a nevét (Lunden 2019).

A turizmusban is változást hozott a sharing economy, és ennek hatása a jelenben is érezhető. *Mind többen osztják meg szabad férőhelyeiket vagy üres lakásaikat ismeretlenekkel online felületek és infokommunikációs technológia, valamint számítógépek és okoseszközök segítségével (Couchsurfing, AirBnB).* Az így létrejött közösségben a biztonságról a közösségi médiából megismert értékelési rendszer gondoskodik, az utasok a vezetőket, míg a vezetők az utasokat, a kiadók a 'vendégeket', szállást igénybe vevőket, a 'vendégek' a kiadókat értékelik.

A globálistól a lokális felé haladva számos felhasználó felismerte, hogy a közösségi oldalak személytelenek [...] ezért mind több közösség alapul földrajzi érintettségben (Miutcánk). A regisztrált felhasználók megadják lakhelyüket, és a környezetükben élő felhasználókkal együtt közös faliújságokat működtetnek, ahol szívességet, segítséget kérnek, vagy éppen kínálnak.

Végezetül pedig ne feledkezzünk meg a tudás megosztását és az oktatók, kutatók szabad kapacitását megosztó alkalmazásokról, akadémiai ökoszisztémákról, kollaboratív környezetekről (Orosz et al. 2019) sem. *Egyetemisták, tanárok, kutatók töltik fel cikkeiket közösségi adatbázisokba, hogy azok mások által olvashatók legyenek, vagy szerkesztik szabadidejükben a nyílt lexikonokat (Wikipédia).* A 2015-ben megjelent tanulmányunkban az Academia.edu példáját hoztuk a sharing economy tudományos etalonjaként. Azóta az Academia filozófiája átalakult, sokkal inkább a felhő alapú tárhely- és szoftverszolgáltatók logikáját követi. Áttért ugyanis a freemium modellre. „A freemium modell lényege, hogy a termék vagy szolgáltatás ingyenesen hozzáférhető mindenki számára, de a prémium funkciókért már fizetni kell. Ezek lehetnek a szoftveren belül új funkciók, teljesen új szolgáltatások vagy akár virtuális javak is.” (Papp 2016) Kijelenthetjük, hogy az Academia.edu a szabad kapacitások (lásd pro bono bírálati rendszer) és a tudás megosztásának filozófiáját a profitszerzés filozófiájára váltotta. Addig, amíg mások tanulmányait továbbra is ingyen olvashatjuk, éves 100 USD előfizetésért cserébe értesülhetünk csak az

ösztöndíj lehetőségekről, a saját munkáinkra történő hivatkozásokról, vagy éppen a munkásságunkra irányuló keresésekről.

Új veljünk, változás történt azon a téren is, hogy az *online szabadegyetemi (MOOC) rendszerek (Coursera, edX) lehetővé teszik, hogy bárki a top egyetemeken ingyen végezzen el kurzusokat*. Véleményünk szerint a MOOC-ok (Námesztovszki et al. 2018) 2020-ban már nem a sharing economy részei, ugyanis esetükben is világosan látszik a tendencia, hogy az információhoz való ingyenes hozzáférés és a szabad erőforrások megosztása már nem prioritás többé. Ennek szignifikáns jele, hogy a Coursera oldalán például nem jelenik meg alapértelmezett módon annak a lehetősége, hogy valamennyi ingyenesen elvégezhető kurzust listázhassuk. Helyette hosszú szelekciós folyamat eredménye egy-egy ingyenesen elvégezhető kurzus megtalálása, miközben a rendszer folyamatosan felkínálja annak lehetőségét, hogy anyagi juttatás ellenében bizonyítványt kaphassunk. A kurzusok jelentős része csak költségtérítéses formában végezhető el. Az az újdonság, hogy ezt az üzleti célokra használt social media oldalon, a LinkedIn-en a profilunkban meg tudjuk osztani, ugyancsak a profitszerzés felé fordulás jele. Ezzel azok, akiknek a szociális helyzete nem engedi meg, hogy fizessenek, kizárják magukat a tudás ilyen módon megszerezhető világából.

2020-ra nem történt előrelépés a sharing economy és a civil szervezetek összekapcsolásában sem. Vitatkoznunk kell azon állításunkkal, miszerint a sharing economy *jelenségek egyes esetekben kiegészítik vagy átveszik a civil szervezetek szerepét (szegények élelmézése). Közösségeket hoznak létre. A civilek mikrovállalkozóvá válhatnak (szabad szobájuk kiadásával, autójuk kölcsönbe adásával). Csökkentik a szociális különbségeket, javítanak az élethelyzetükön (a telekocsi rendszer például lehetővé teszi a munkába járást – ingázást – nagyobb távolságokra is)*. A szabad szobák kiadását felváltotta a teljes ingatlanok kiadása. Egyre több egyén nem a szabad kapacitását kínálja fel a sharing economy keretében, hanem lakást vásárol erre a célra, és eladósodik. Nem ritka eset, hogy új foglalkozások jönnek létre az infokommunikációs technológia hatására (Kővári 2019), ilyen az AirBnB menedzser, aki a gondozásában lévő ingatlanokat kezeli és hivatásos kommunikátorként tartja a kapcsolatot a vendégekkel.

Funkcionális előzmények és definíciók

A sharing economy elterjedésében az áttörést a könnyen használható online technológia hozta. A felhasználók számítógépes és mobilalkalmazások segítségével tartják a kapcsolatot, bonyolítják a logisztikai folyamatokat. A közösségi gazdaság a jelenből szemlélve úgy tűnik, hogy nem pillanatnyi trend jellemző, hanem sokkal inkább egy jelentős kulturális és gazdasági erő, mely nemcsak azt alakítja át, hogy mit, hanem azt is, hogy hogyan fogyasztanak az egyének. Az 'én'-től a 'mi' kultúrája felé billenti az egyensúlyt. Ennek funkcionális előzményei a közösségi média tartalom-létrehozási folyamataiban is kereshetők. A sharing economy ernyője alá sorolható a fent említett jelenségeken

túl a gazdaságban a wikinómia, a szoftverfejlesztésben a nyílt forrás(kód), a médiában a felhasználók által létrehozott tartalom és a koordinációban a crowdsourcing (Szűts 2018).

Ebben a folyamatban az első lépést az eBay és a Craigslist jelentette, melyek platformja maga az internet volt. A sharing economy funkcionális előzménye az online közösségi piac is. A közösségi gazdaság online szolgáltatásai kapcsolatot teremtenek a felhasználók között, akik egymás kihasználatlan tárgyait, szolgáltatásait rövid távra, jelentős adminisztratív terhek nélkül kölcsönöznék. A fizikai javak megosztásában rendkívül hatékonyak a közösségi oldalak is.

Véleményünk szerint a sharing economy a Gartner-görbén 2015-ben a felfokozott elvárások csúcán volt, és 2020-ban éppen a kiábrándulás katlanában van. Az elkövetkező 5 év határozza meg, hogy eléri-e a reális produktivitás fennsíkját, vagy a vállalatok bekebelezik a szolgáltatásokat, és megtanulják, hogyan kell hatékonyan használni az infokommunikációs eszközöket a közösség építésében. Idézzük csak fel a sharing economy definícióját: *Valamennyi általunk példákkel illusztrált jelenség egy olyan közös elven, olyan meggyőződésen alapul, mely számos civil szervezet sajátja, a felesleg megosztásán, az erőforrások, szabad kapacitások újraelosztásán és közösség építésén (adott esetben, ha jelen van egyfajta elkötelezettség, szociális hálózat létrehozásán). Ezen jelenségek gyűjtőneve a sharing economy, SE, de a szakirodalom használja még a kollaboratív fogyasztás (collaborative consumption), peer economy vagy P2P (peer-to-peer) economy kifejezéseket is.*

A Világgazdasági Fórum (World Economic Forum 2017) munkadokumentuma a peer-to-peer economy kifejezést egy decentralizált gazdasági modellre használja, melyben a javak és szolgáltatások megosztása nem egy formális piactéren történik az egyenrangú, alapvetően anonim felek (peer) között, ilyen például az EasyRoommate, mely szobatársak megtalálásában segít. A kollaboratív fogyasztás esetében a hangsúly ugyancsak a civilek közötti interakción van, és a peer-to-peer platformokat használja erre, miközben kikerüli a hagyományos rendszereket (lásd szállodák vagy taxitársaságok). Új kifejezés a gig economy, a mi fordításunkban „meló gazdaság”, ahol hagyományos szerződések nélkül munkáltatók kisebb feladatokkal, „melókkal” bíznak meg embereket. A rendszer lehetővé teszi munkáltatók számára például, hogy időszakosan igénybe vegyék magasan képzett szakemberek szolgáltatásait. Példa erre az Udemy vagy a Feastly. Új jelenség az on-demand vagy access economy fogalma is, ahol a pillanatnyi igényeken és hozzáféréseken van a hangsúly, és egyes szolgáltatások ára dinamikusan változik (ahogy például a nagyobb kereslet esetében az Uber-fuvarok költségesebbek). Végezetül pedig ki kell tennünk a crowd economy fogalmára is, melyben az együttműködő tömegben van a hangsúly. A jelenség szorosan összefügg a crowdsourcinggal, melyet még tárgyalunk.

A sharing economy jelenségei [...] abban különböznek ... más rendszerektől, hogy nem állami vagy vállalati tulajdonban lévő járműveket, ingatlanokat, eszközöket bérelnék a SE-ban résztvevők, hanem egymás vagy civil, nonprofit közösségek, kisvállalkozások tulajdonát, ezáltal kapcsolatba lépnek egymással, peer-to-peer kapcsolatokat alakítanak ki, és mikro – lokális – szinten osztják meg feleslegüket. [...] A sharing economy elnevezést tehát a megosztás egy szűkebb jelenség együttesére kell alkalmazni, melyben a

közösség tagjai saját tulajdonukat, képességüket, munkájukat, idejüket osztják meg egymással. [...] A paradigmaváltás akkor következett be, amikor az infokommunikációs eszközök (számítógépek, okostelefonok és táblagépek) elterjedése lehetővé tette a gyors és hatékony kapcsolatot és egy újfajta bizalom megjelenését a felhasználók között, így mind több esetben a birtoklást a megosztás váltja fel.

A sharing economy résztvevői 2015 és 2020 között már nem csupán a civilek és az őket összekötő platformok. A rendszert mellettük a lokális közösségek, új típusú termelőszövetkezetek, nonprofit és forprofit vállalatok, illetve kormányzatok alkotják.

A jelenséget a közgazdaságtan szemüvegén keresztül vizsgáló szerzők valamennyi megosztás alapú tevékenységet ide sorolnak, például a nagyvállalatok által működtetett innovatív, perc alapú és okostelefonokkal lehetővé tett autókölcsönzés új modelljét is (ilyen például az Avis tulajdonában lévő Zipcar). Véleményünk szerint a sharing economy alapja, hogy a javak és szolgáltatások az egyének tulajdonában vannak.

Egy 2014. augusztusi PwC-jelentés kiemeli, hogy a SE környezetében a civilek közötti pénzügyi tranzakciók értéke ebben az évtizedben világviszonylatban eléri a 335 milliárd USD-t (idézi Moseby 2014). A Statista adatai szerint míg 2016-ban az USA-ban 44,8 millió egyén használta a sharing economy valamelyik szolgáltatását, addig 2021-re ez a szám 86,5 millióra emelkedik (Lock 2019).

A sharing economy ökoszisztémájába időközben újabb generáció kapcsolódott be. *A millenniumi vagy Y generáció tagjai, akik most lépnek elő meghatározó gazdasági tényezővé, kultúrájukat a kölcsönzés és megosztás köré építik. Nem vesznek nyomtatott sajtóterméket, online, ingyen elérhető híreket osztanak meg és olvasnak közösségi oldalakon, nem vásárolnak DVD-t, hanem online videotékából kölcsönzik ki, nem vásárolnak CD-t, hanem előfizetnek valamilyen online zenehallgatást biztosító szolgáltatásra (Geron 2013). A munkaerőpiacon is megjelentek időközben a Z generáció tagjai. Ők a mindennapi kommunikációs folyamataik és ügyintézésük során az infokommunikációs technológiára támaszkodnak, nincs kialakult hűségük, nem ragaszkodnak egy szállodalánchoz vagy taxitársasághoz, tehát számukra nincs jelentősége, hogy hagyományos taxit vagy fuvarmegosztást rendelnek, hogy szállodában vagy az AirBnB által biztosított magánott-honokban szállnak meg.*

A sharing economy pillérei

Definiálási kísérletünk során már kiemeltük, hogy a sharing economy egy olyan specifikus gazdasági és szociológia ökoszisztéma, mely a fizikai és emberi erőforrások megosztására épül. Magában foglalja a közösségi termelést, elosztást, kereskedelmet és szolgáltatáscserét különböző egyének és szervezetek között. A SE környezetében a fogyasztók (civilek) közvetlenül egymással kerülnek kapcsolatba, és ez a modell átalakítja a korábbi üzleti szisztémákat is (Finley 2013:2; Gasparéniené et al. 2018; Rahman et al. 2019).

2020-ban már úgy véljük, túlzott volt a lelkesedésünk, amikor kiemeltük, hogy a SE nem pillanatnyi trend, hanem sokkal inkább jelentős kulturális és gazdasági erő, mely

nem csak azt alakítja át, hogy mit, hanem azt is, hogy hogyan fogyasztunk. Az én-től a mi kultúrája felé billenti az egyensúlyt (Botsman 2010). Általánosságban szemlélve, 2020-ra nem lettünk tudatosabb felhasználók, és a mi kultúrája nem váltotta fel az én kultúráját, hiszen az AirBnB-ben a lakást kiadó egyén érdekei gyakran a közösségek pihenéshez, csöndes környezethez való érdekeivel állnak szemben.

Egyre inkább a perifériára sodródik és önálló jelenséggé válik a *wikinómia*, *mikrovállalkozás*, a *nyílt forrás(kód)*, a *felhasználók által létrehozott tartalom* és a *crowdsourcing is* (Matofska 2014).

A SE-t a gyakorlatba átültető Benita Matofska (2014) szerint a *közösségi gazdaság* (és fogyasztás) 10 elemből – pillérből – építkezik, melyeket most továbbgondolunk, elfogadjunk vagy korrigálunk:

Civilek: A civilek képezik a SE alapját (a szerző itt a People's Economy kifejezést használja). Ez azt jelenti, hogy a civilek a közösségeik és a társadalom aktív résztvevői. Az emberi jogokat tiszteletben tartják és őrzik. A civilek termelők, együttműködők, elosztók. [...] – Ez a pillér részben gyengült, hiszen az emberi és más jogok betartásában a sharing economy nem jelentett jelentős előrelépést.

Termelés: A SE-ben a civilek előtt nyitva áll a közösségi termelés lehetősége, amiben segítséget nyújtanak az online eszközök. A helyi közösségekben való termelés csökkenti a környezetszennyezést. Ez a pillér változatlan maradt, megerősödtek például a gerilla piacterek, infokommunikációs platformok, hírlevelek és felhő alapú táblázatok segítségével egy-egy intézményben dolgozó civilek értesülhetnek a havi méz-, lecsó- vagy éppen lekvárszállítmányról. Az ilyen elven működő Szent Kinga Éléstár például nem a vállalatokhoz hasonló disztribúciós láncot működtet, hanem a civilekre épít.

Új értékrend: A rendszer új „valuták” megjelenéséhez vezet, ilyenek a megosztott idő, közösségi befektetés, az erőforrások racionálisabb felhasználása. A SE-ben nem létezik felesleg, csak rosszulallokált forrás, melyeket applikációkkal lehet optimalizálni. – Ez a pillér erősödött, a bizalom és az értékelés önálló online valutává vált.

Elosztás: A SE-ben a forrásokat újra elosztják alapvetően lokális szinten, hogy ebből a társadalom egészének származzon haszna. A hangsúly itt is a civil aktivitásból létrejövő közösségeken van. Lokális szinten gyengült az elosztás, a nagytételben történő vásárlásra létrejött, applikációkkal támogatott, egymás számára ismeretlen tagokból álló kisközösségeket a vállalati levelezőlistákon történő megrendelések váltották fel.

A bolygó mint egész: A környezettudatosságban a civilek, szervezetek és kormányzatok osztoznak. A tervezett elavulást a fenntartható fejlődés váltja fel. Ez a pillér erősödött, hiszen a környezetvédelem előtérbe került az elmúlt időszakban.

Hatalom: A SE mind gazdasági, mind társadalmi hatalmat ad a civilek kezébe, és mikro szinten döntéshozóvá teszi őket. Támogatja a fair play rendszerét, csökkenti a különbségeket és szegénységet. Bár a SE is informatikai rendszerre támaszkodik, mint az okosvárosok esetében, a „hatalom” éppen az IKT-nek köszönve a civilek és nem hagyományos hatalmi (politikai, pénzügyi) központok kezében van. A hatalom egyre inkább a vállalatok kezébe kerül, lásd az Uber és az AirBnB példáját.

Megosztáson alapuló szabályozás: A törvények és szabályozások létrehozzák a bizalom rendszerét, és a megbízható megosztókat a közösség tagjai nagyra értékeli. Felemás helyzet áll fenn. A szabályozások viták környezetében jönnek létre, az AirBnB rendszerében a lakásukat kiadókat az önkormányzatok parkolóhelyek megvásárlására kötelezik, ami egyfajta bújtatott adóként értelmezhető.

Kommunikáció: A SE információ és tudás megosztásán alapul, és ezek szabadon elérhetők. Mindezt okostelefonos applikációk, weblapok és közösségi oldalak teszik lehetővé. Ezen a téren erősödött az automatizálás, megjelent a mesterséges intelligencia.

Kultúra: A SE mi alapú kultúra. A megosztás kultúrája átnyúlik a különböző szektorokon, vallásokon, nemzeteken, társadalmi osztályokon. Egyértelműen erősödés mutatható ki, növekedett a társadalmi mobilitás.

Jövő: A SE robusztus, fenntartható gazdasági rendszer, mely hosszú távú vízió köré épül. Egyre inkább a hibrid megoldások dominálnak, bizonyos szereplők a vállalati rendszer lerombolásának jelszava alatt saját vállalatokat építenek (Uber, AirBnB).

Röviden a szelekciónk indoklásáról

Habár a sharing economy univerzumába tartozik a közlekedés, a lakhatóság, a készségek, mikrohitel, egészségügyi szolgáltatások, élelmiszerek és tudás megosztása, területi és tartalmi korlátok miatt úgy döntöttünk, csupán az első két témát tudjuk részletesebben vizsgálni.

Közösségi közlekedés a sharing economy környezetében

A SE-ben a közlekedés esetében a hozzáféréseken és nem a birtoklásokon van a hangsúly. A felhasználók között létrejövő autókölcsönzés (carsharing), a telekocsi (ridesharing) és kerékpár megosztás (public bikesharing), részben pedig a közösségi taxi szolgáltatás is javíthatja a forgalom sebességét, csökkentheti a szükséges parkolóhelyek számát, a légszennyezettséget és a járművekre fordított költségeket. Ezzel egy időben növeli azok mobilitását is, akiknek nincs tulajdonukban személygépkocsi (Policies for Shareable Cities 2013:7).

A legnépszerűbb közösségi taxi szolgáltatás, az Uber csak közvetítőként szerepel az utas és a sofőr között, nem taxitársaságként működik, a sofőrök pedig nem állnak vele munkaviszonyban, nem alkalmazottai a cégnek. Az üzleti modell lényegét tekintve [egy platform kapcsolja össze] az utazni vágyót és azt, aki szabadidejében a hagyományos taxitarifáknál alacsonyabb összegért elvinné őt, mint magánszemély, a saját autójában. [...] Az alkalmazás segítségével a felhasználók valós időben követhetik az okostelefonjuk kijelzőjén megjelenő térképen, hogy a környékükön éppen melyik felhasználó vállal fuvar, és korábbi utasai hogyan osztályozták. Az alkalmi sofőrök, miután megkeresés érkezik hozzájuk, látják az utazni vágyók profilját, és hogy

más sofőrök hogyan értékelték. [...] Az Uber technológia viszonylag egyszerű. Az utazni vágyók jelentős részének van GPS képes okostelefonja mobilinternettel. Az Uber valós időben, a forgalmat figyelembe véve navigálja a sofőrt az okostelefonja segítségével.

Magyarországon társadalmi és politikai konfliktust okozott az Uber működése, 2016-ban a taxiskocsi blokádját alá vették a Deák teret, több Uber-sofőrt ért fizikai inzultus, de hasonló volt tapasztalható Párizsban és Berlinben is. A magyar Országgyűlés 2016. június 13-án fogadta el azt a törvényt, mely alapján betilthatták az Ubert, és nyilatkozatháború alakult ki a kérdésben. A vállalat közleménye szerint: „Nagyon nehezen hoztuk meg ezt a döntést, de kénytelenek voltunk, mert a július 24-én életbe lépő törvény miatt az Uberező sofőrök elveszíthetik a jogosítványukat vagy az autójuk rendszámát, annak ellenére, hogy minden engedéllyel rendelkeznek és adót fizetnek. Ezek olyan kockázatok, amiknek az Uber egyetlen magyar alvállalkozó sofőrt sem szeretne kitenni.” (Az Uber bedobta... 2016) A vállalat azt is állította, hogy arányaiban több adót fizetett, mint a taxis cégek. Ezzel szemben a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium közleménye kiemelte, hogy „A kormány támogatja az innovatív megoldásokat, de ahhoz ragaszkodik, hogy a személyszállításban részt vevő piaci szereplők egyenlő feltételek mentén, törvényesen működjenek és adót fizessenek. Az Uber adóelkerüléssel és a magyar jogszabályok semmibevevélével, engedély nélkül végzett személyszállító tevékenységet, és így tett szert versenyelőnyre, emiatt más országokban be is tiltották vagy korlátozzák tevékenységét.” (Nem kommentáljuk... 2016)

Továbbra is érvényes a megállapítás, miszerint a magyar közösségi közlekedés modell csak egyféle attitűdöt ismer, a magyar civilek nem adják kölcsön autójukat, inkább taxiskocsikká válnak, vagy az autóval nem rendelkezők betársulnak egy telekocsiba. Az új matricarendszer bevezetése után például a Facebookon megfigyelhető, hogy mind nagyobb az érdeklődés az Oszkár iránt, mely Magyarországon az egyik legismertebb megosztáson alapuló közlekedéshez köthető közösségi szolgáltatás. A 2007-ben két egykori BME-s hallgató által létrehozott Oszkár (Oszkar.com) összehozza a hosszabb távolságra utazni vágyókat. Az alkalmazás lehetővé teszi, hogy a felhasználók megnézzék, a számukra fontos útvonalon közlekedik-e valaki, illetve az autós kocsijában van-e még hely. A telekocsi választása sokkal kevésbé költséges módszer, mint a hagyományos közösségi közlekedés (busz, vonat) használata. A minőséget szintén szolgáltatáson belüli visszajelzési rendszer biztosítja (Használd és használd ki 2014).

Míg az Uber a jogi szabályozási környezet miatt kiszorult, addig 2016-ban a magyar piacon, alapvetően Budapesten is megjelent az autómegosztás (car sharing) hibrid formája. A kölcsönzés adminisztrációja jelentősen lecsökkent, a civil szervezetek által kiemelten fontosnak tartott környezetvédelem előtérbe került, a gépkocsik azonban már vállalati tulajdonban vannak, ahogy például a Zimride esetében is. A 2016-ban indult GreenGo flottája elektromos autókat használ, a 2018-ban indult Mol Limo járműparkja egyaránt tartalmaz elektromos és belső égésű motorral szerelt autókat, míg a 2019-ben indult Drive Now a BMW flottájára épít (Ujj 2019). Magyarországon a jelenben az egyet-

len valódi jelentőséggel bíró sharing economy szolgáltatás a már bemutatott Oszcar-é. Rugalmasságával, személyre szabhatóságával a civileknek nyújt versenyképes közlekedési alternatívát: „a rendszer rugalmasan kezeli a különböző igényeket mind az utas, mind pedig az autós oldaláról. [Kiválaszthatók a sofőrök] akik vállalják kisállatok szállítását, esetleg akik tudnak csomagot is szállítani, vagy akiknek az autójában lehet dohányozni.” (Ujj 2019) Az autók mellett megjelentek az ugyancsak vállalati rendszerben működő kerékpár, elektromos robogó és roller megosztók is, amelyek az infokommunikációs technológiára építik az üzleti tervüket.

Újfajta lakhatóság a sharing economy környezetében

A SE abból az alaphelyzetből is építkezik, hogy az ingatlanokban is jelentős kihasználatlan kapacitás van. A szabad kapacitások ingyenes megosztását szolgálja a Couchsurfing (couchsurfing.org). Az alkalmazás segítségével kiválaszthatjuk az úti célunkat, és azt is megadhatjuk, hogy mettől meddig szeretnénk az adott helyen tartózkodni. Az alkalmazás regisztráció után megmutatja, hogy adott városban hány magánszemélyek – olvasatunkban civilek – által kínált alvóhely, adott esetben szoba van. A szolgáltatás egyik célja – a működtetői szerint, hogy közösséget hozzon létre az utazókból, nyelvtanulási, kapcsolatteremtési lehetőséget biztosítson. A tagok más SE-szolgáltatásokhoz hasonlóan szintén értékeli egymást.

Az AirBnB más SE jelenségekhez hasonlóan bizalmon alapul, hiszen ismeretlen emberek engedik egymást személyes szférájukba, otthonukba. A bizalom továbbra is fontos az AirBnB környezetében, azonban ez a rendszeren belül lévők között áll fenn. A rendszeren belül és a rendszeren kívül lévők közötti együttműködés és együttélés 2020-ban konfliktusokkal terhelt. 2008 óta több, mint 400 millió vendég foglalt a rendszerben, Tokió, Párizs és New York a legnépszerűbb célpontok az utazók körében, 191 ország szerepel célpontként, 5 millió ingatlannal. Már 2016-ban az utazók fele azt vallotta, hogy szállodák helyett veszi igénybe az AirBnB szolgáltatásait (Muchneeded 2020). A rövid távú lakáskiadás nem váltotta be az általunk vélt reményeket, nem a civilek anyagi terheinek csökkenéséhez járult hozzá, hanem épp fordítva. Budapesten a hosszú távú lakásbérlet költsége nőtt az AirBnB terjedése miatt. Ugyancsak egyre több lakóközösség panaszkodik a gyorsan rotálódó vendégek által okozott hangzavarra és szemetelésre. Azok, akik több éve béreltek ingatlanokat a belvárosban, a havi bérleti díj növekedése miatt külső kerületekbe kellett, hogy költözzenek, gyakran hosszabb ideig utazva munkahelyükre. Az V. kerületben már 13 százalék az AirBnB-s lakások aránya, a VI. kerületben 11 százalék, a VII. kerületben 8 százalék ez az arány. Egyre több a konfliktus a jelenség kapcsán, az ügyvédek az AirBnB hatására a társasházak nagy részében már az SZMSZ-be foglalták a lakók védelmét (Gyulai-Nagy 2019). Nem ritka, hogy a társasházak összefognak és biztonsági szolgálat segítségét kérik (Rácz 2017).

Bizalom mint a sharing economy konvertibilis valutája

Az online tér valutájává 2020-ra egyértelműen a bizalom vált. A sharing economy valódi lényege is a bizalom. *A bizalom megteremtése valamennyi megosztás esetében elengedhetetlen. A SE bizalomra és nem tiltásokra épülő közösség(i gazdaság). Az online közösségben megszokott anonimitással szemben a felhasználók valós névvel válnak tagjaivá az (online) közösségnek, egymást értékelik, miközben értékeiket, otthonukat, autójukat is megosztják olyan ismeretlenekkel, akikben más ismeretlenek értékelése alapján bíznak meg.*

A szociálpszichológiai definíció szerint a bizalom „valakinek az olyan személyre irányuló érzése, akinek becsületességéről, helytállásáról, jó képességeiről, szándékainak helyességéről, segítőkészségéről meg van győződve. Mindennapi fogalomhasználatban a bizalom szónak van egy olyan tágabb jelentésmezője, amelyben az, hogy megbízunk valakiben, azt a hitünket fejezi ki, hogy valakinek a becsületességére és segítőkészségére minden helyzetben számíthatunk.” (Hankiss 2002:268)

A bizalom szerepéről a SE környezetében jelentetett meg átfogó esettanulmányt Katie Finley (2013). [...] Elméleti alapozásként elmondhatjuk, hogy megkülönböztetünk laza (thin) és sűrű (thick) bizalmat. Az utóbbi, a sűrű bizalom általában kis hatósugarú, és azok felé irányul, akik körülveszik az egyént. Ezzel szemben a sharing economy esetében alapvetően laza bizalomról beszélhetünk, hiszen olyan felhasználók, civilek között jön létre, akik távol vannak egymástól, és nem ismerik egymást (Putnam 2000:466). [...] A sharing economy közösségeiben az egyének megbíznak egymásban, és létrejön az általános bizalom, mely ha például az AirBnB szolgáltatásról beszélünk, akkor átnyúlik a kultúrákon, határokon, társadalmi osztályokon. Az általános bizalom a társadalmi tőke és a civil viselkedésforma fontos része (Stolle 2002), és a reciprocitás elvén alapszik (Delhey et al. 2011), egy olyan híd, mely magukhoz nem hasonlókkal köti össze a közösség tagjait (Stolle–Hooghe 2004). A SE online technológia által mediatizált környezetében az általános bizalom összeköti a résztvevőket, akik szabad erőforrásokkal bírnak vagy éppen ezekre van szükségük. A számos változat jelenléte és folyamatos változás határozza meg a SE online környezetét, és magas rizikófaktorú kontextusnak számít (Rutter 2001). [...] A felhasználók és szolgáltatások osztályozására alapuló rendszerek enyhítik a bizonytalanságot és növelik a bizalmat a szolgáltatást kínálóban vagy felhasználóban (Jøsang et al. 2007). Az online környezetben az osztályzással jelölt megbízhatóság a pontozásból és szöveges értékelésből fakad, és ezen értékek valamennyi résztvevő számára nyilvánosan hozzáférhetőek (Jøsang et al. 2007). Ezen osztályozási módok olyan szűrőmechanizmusok, melyek a megbízhatóságot mutatják és ezáltal bizalmat generálnak (Corritore et al. 2003).

A bizalom megteremtésének legfontosabb gyakorlati eleme az értékelési és kommentelési rendszer. Így egy sikeres vásárlás után a felhasználók értékelik az eladót, az eladó pedig a vevőt, és szöveges véleményt is írnak, melyhez más felhasználók hozzászólnak vagy azok véleményalkotását befolyásolják. Az online bizalom kialakulásának így fontos összetevője a kommunikáció. *Az osztályozási rendszer keretében, a SE-ben részt*

vevő felhasználók saját profilt hoznak létre, ahová feltöltik adataikat, az általuk kínált szolgáltatásokat. Később a szolgáltatásokat igénybe vevő felhasználók osztályozzák ezeket, megerősítik vagy éppen cáfolják hitelességüket. Egy goromba sofőr így nehezen talál fuvart, míg a jó vendéglátó nem tudja kiszolgálni az utazók igényeit, mert annyian választanak az ajánlások alapján. A rendszer keretében nemcsak a felhasználók értékelik egymást, de a koordinátorok is elősegítik a bizalom kialakulását. Számos alkalmazás ellenőrzi az adatok hitelességét és a szolgáltatások minőségét. A RelayRides megszüri az autókölcsönző felhasználókat, és a közlekedési szabálysértést elkövetők nem kölcsönözhetnek, míg az Uber és Lyft a sofőrjeitől büntetlen előéletet és szabálysértés nélküli múltat vár el.

Civilek és a sharing economy

Ha összejövedelek után sok élelmiszer marad, a Leftover Swap okostelefonos alkalmazás közli a környezetben élőkkel, hogy van elvihető felesleg. A TaskRabbit segítséget nyújt kisebb munkák és feladatok kiszervezésében a piacnál alacsonyabb árakon, vagy gyakran ingyen a lakókörnyezetben. A Peerby a szerszámok megosztását teszi lehetővé. A SnapGoods olyan online platform, mely lehetővé teszi a felhasználók környezetében található kihasználatlan eszközök kölcsönzését. A szolgáltatásnak több előnye is van. Kapcsolatot teremt a közelben lakók között, akik megismerhetik egyben a környezetükben elérhető szolgáltatásokat és vállalkozásokat, majd értékelve egymást, kiszűrhetik a destruktív elemeket (Biggs 2010). A világ 56 országában több mint 10 ezer könyvtár létezik, mely a „tégycs könyvet, végycs könyvet” elven alapul (McDonald 2014:26).

A sharing economy alapját az információs társadalmat alkotó civil felhasználók jelentik. Ez a felhasználótábor egyben a tőkés is a rendszernek. A felhasználókat a recepció gyakran a részvételi kultúra online megnyilvánulásával azonosítja. Ezen felfogás szerint a felhasználó nem egyszerűen igénybe vevője a szolgáltatásoknak, hanem interaktív alakítója, alkotója is. Nem csupán fogyasztásról beszélhetünk tehát, hanem szolgáltatás gazdagításáról, tartalom létrehozásáról, megosztásáról is. Ez a részvétel értékelést vagy kommentelést is jelent. A részvétel tehát már nem passzív, hanem az aktivitásban jelenik meg, így végül létrejön a hálózat által uralt virtuális tér, melyben a civilek az információs társadalom egyenrangú polgáraiként élnek.

Mint már többször hangsúlyoztuk, a sharing economy alapja a digitális technológia, azon belül is a skálázható hálózatok, melyek oly módon kapcsolnak be nagyfokú felhasználókat, hogy a keresletet és a kínálatot párosítják össze. Ennek alátámasztására Will Sutherland és Mohammad Hossein Jarrahi (2018) összegyűjtötték azokat a WOS-publikációkat, melyek a legismertebb sharing economy jelenségeket említik. Az AirBnB és az Uber vezetik a listát, míg a harmadik helyen az Amazon Mechanical Turk platformja áll, mely valójában a crowdsourcing tipikus példája.

A crowdsourcing a hálózatba kötött digitális eszközök és az internet által támogatott forradalmak egyike, és a 2010-es évek elejétől népszerű módja annak, hogy intézmények

és vállalatok ötleteket, megoldásokat, szolgáltatásokat vagy tartalmat kapjanak a számukra és egymás számára is ismeretlen felhasználók közösségétől. A crowdsourcing leegyszerűsítve önkéntes online aktivitás, melynek során a felhasználók egy konkrét cél érdekében munkát végeznek. Fontos részlet, hogy crowdsourcing-projektekről a társadalom tagjai nyílt online felhívás során szereznek tudomást, és a részvétel nincs iskolai végzettséghez, betöltött pozícióhoz, munkakörhöz vagy státuszhoz kötve. Egy olyan forradalom, mely a társadalom minden rétegéhez és csoportjához tartozó egyének munkájára igényt tart, miközben a kollektív intelligenciájukra és kooperációjukra épít (Szűts 2018). A sharing economy infokommunikációs környezetében ideális esetben a kooperáció váltja fel a kontrollt. Az új technológia az internet környezetében már többnyire egyenrangú felhasználók közötti kapcsolatot feltételez. Egy olyan demokratikus hálózat jön létre, melyben a hagyományos médiához képest kevesebb a kiemelt, fölérendelt résztvevő. Ez a helyzet jellemezte a sharing economy 2010 és 2015 közötti korszakát, a tömegesedés azonban egyre inkább a platformok fölérendeltségét eredményezte.

A sharing economy a web 2.0-ra és annak szabadon írható platformjain megszokott logikára épít, melyben a felhasználók és szolgáltatások osztályozására alapuló rendszerek enyhítik a bizonytalanságot és növelik a bizalmat a szolgáltatást kínálóban vagy felhasználóban. Az online környezetben az osztályzással jelölt megbízhatóság a pontozásból és szöveges értékelésből fakad, és ezen értékek valamennyi résztvevő számára nyilvánosan hozzáférhetők. Ezen osztályozási módok olyan szűrő mechanizmusok, melyek a megbízhatóságot mutatják, és ezáltal bizalmat generálnak. A társadalmi folyamatok hatékony működéséhez is szükséges laza bizalom létrejöttében fontos szerepet játszik az online technológia. Az osztályozási rendszer keretében a felhasználók saját profilt hoznak létre, ahová feltöltik adataikat, az általuk kínált szolgáltatásokat. Később a szolgáltatásokat igénybe vevő felhasználók osztályozzák ezeket, megerősítik vagy éppen cáfolják hitelességüket.

A sharing economy idealizált környezetében a civilek a *műszaki eszközeiket adhatják kölcsön, kiadhatják szobájukat, parkolóhelyüket, kölcsönadhatják autójukat, fuvart vállalhatnak pénzért vagy ingyen, és ugyanezen szolgáltatásokat maguk is igénybe vehetik*. Mindez azonban kiderült, hogy proaktív, a közösségért felelősséget vállaló felhasználókat kíván, akik vissza is adnak a rendszernek. Amíg 2015-ban *az AirBnB szolgáltatáshoz kapcsolódóan mindennapi polgárok takarították a lakásokat, koordinálták a kulcscserét, készítettek professzionális minőségű fényképeket az ingatlanokról, és kezdetben előfordult, hogy az Uber segítségével 2–3 óra alatt olyan bevételhez jutnak, mellyel például a számukra nélkülözhetetlen személygépkocsi költségeit tudják fedezni, addig a jelenben erre iparág szerveződött, és vállalkozások vették át a mikrofeladatok elvégzését.*

Míg a taxiszigorítás szigorúan szabályozott és kistelephelyeken például nem elérhető, addig mindenki, aki egy kistelephelyen birtokában van személygépkocsinak, potenciális mikroállalkozónak számít, az Oszkár ebből a szempontból segíti jelenleg is a közösségek tagjainak mobilitását. Egyre kevésbé mondható el azonban, hogy a SE így szélesebb és olcsóbb hozzáférést biztosít a szolgáltatásokhoz mindenki számára, így növeli például a társadalmi egyenlőséget (Cusumano 2015:34).

A civilek szempontjából összefoglalva tehát elmondható, hogy a hátrányos helyzetűek olcsóbban juthatnak eddig számukra nem elérhető szolgáltatásokhoz. Nem szükséges tulajdonossá válni. A felesleg elosztásával a környezetet is védik. Megjelenik a bizalom a társadalomban. Helyi közösségekben szomszédok ismerik meg egymást, nyújtanak segítséget egymásnak (Singer 2014).

Összefoglalás

A SE sikerében az áttörést a technológia hozta, a felhasználók online és mobilalkalmazások segítségével tartják a kapcsolatot, oldják meg a logisztikát. Míg a telekocsik, a Couchsurfing lehetővé teszi új típusú közösségek létrehozását, és adott esetben hozzájárul a környezetszennyezés visszaszorításához és a szegénység leküzdéséhez, addig ez nem mondható el az Uber vagy az AirBnB szolgáltatásairól.

A sharing economy továbbra is tartogat magában gazdasági, szociális és környezetvédelmi ígéreteket. A környezetvédelmi ígéret a javak fenntartható használatára vonatkozik, hiszen a birtoklás helyett a hozzáférésre helyezi a hangsúlyt. Szociális ígérek új típusú kollaborációra, szolidaritásra és civilek közötti sűrű kapcsolatokra vonatkoznak abban az esetben, ha a megosztás a javakhoz való igazságosabb hozzáférést is jelenti. A gazdasági ígéret az új online valutára (Bálint et al. 2019), a bizalomra, illetve a peer-to-peer hálózatokon keresztül, lényegesebben kevesebb bürokráciával járó működésre alapoz.

Továbbra is azt állítjuk, hogy a már most látható előnyök ellenére a SE mögött még nincs elég tapasztalat, az ellenőrzés hiánya komoly veszélyeket hordoz, és nem biztos, hogy hosszú távon valódi munkát vagy bevételt teremt a társadalom tagjai számára, mivel lehet, hogy más szektorokban megszüntet állásokat, különösen a vendéglátóiparban és autógyártásban, de adott esetben, az élelmiszer-kereskedelemben is. Továbbra sem került sor egyes egészségügyi szolgáltatások kiszervezésére a sharing economy keretében, úgy mint a szakmai felügyeletet nem igénylő betegek vagy idősek gondozása. Egy magyarországi felmérés segíthetne rávilágítani a sharing economy-ban való részvétel mögötti gazdasági, szociális és környezetvédelmi motivációkra.

Végezetül pedig egy vágyunkat fejeznénk ki, 2025-ben szeretnénk visszatérni a témára, és megvizsgálni, hol tart akkor a sharing economy.

Köszönetnyilvánítás

A cikk megszületését a Hankuk University of Foreign Studies Research Fund támogatta. (This work was supported by Hankuk University of Foreign Studies Research Fund.)

Irodalom

Acquier, Aurélien–Daudigeos, Thibault–Pinkse, Jonatan (2017): Promises and paradoxes of the sharing economy: An organizing framework. *Technological Forecasting and Social Change*, 125., July, 1–10.

- <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2017.07.006>
- András István–Rajcsányi–Molnár Mónika–Bacsa–Bán Anetta–Balázs László–Németh István–Szabó Csilla–Szalay Györgyi (2016): Módszertani megújulás a felsőoktatásban: Az új oktatói szerepek megfelelő oktatásmódszertani megközelítés. *Dunakavics*, 4., (6.), 25–62.
- Az Uber bedobta a törölközőt: kivonul Magyarországról. (2016): *HVG*, 07.13.
https://hvg.hu/gazdasag/20160713_Uber_kivonulas
- Bajomi-Lázár Péter (2006): Manipulál-e a média? *Médiakutató*, 2.
https://mediakutato.hu/cikk/2006_02_nyar/04_manipulal-e_a_media/
- Bajomi-Lázár Péter (2017): Manipulál-e a média? *Médiakutató*, 4.
https://mediakutato.hu/cikk/2017_04_tel/04_manipulale_a_media.pdf
- Bálint, Krisztián–Cvetković, Dragan–Takács, Márta–Holik, Ildikó–Tóth, Alex (2019): Connecting Bitcoin Blockchain with Digital Learning Chain Structure in Education. *Acta Polytechnica Hungarica*, 16., (1), 77–96.
- Biggs, John (2010): Snaggoods: Like Zipcar for Gadgets. *Techcrunch.com*
<http://techcrunch.com/2010/07/26/snapgoods-like-zipcar-for-gadgets>
- Botsman, Rachel (2010): *The case for collaborative consumption*. [TED konferencia előadás]
http://www.ted.com/talks/rachel_botsman_the_case_for_collaborativeconsumption.html/
- Corritore, Cynthia L.–Kracher, Beverly–Wiedenbeck, Susan (2003): On-line trust: concepts, evolving themes, a model. *International Journal of Human-Computer Studies*, 58., (6.), 737–758.
- Cusumano, Michael A. (2015): How Traditional Firms Must Compete in the Sharing Economy – Considering the evolving relationship between established companies and their sharing-economy counterparts. *Communications of the ACM*, 58., (1), 32–34.
- Csizmadia, Csaba (2019): Implementing a Java EE based information system as a student self-study task. *Computers & Learning*, 2. (1), 40–54.
- Delhey, Jan–Newton, Kenneth–Welzel, Christian (2011): How general is trust in “most people”? Solving the radius of trust problem. *American Sociological Review*, 76., (5), 786–807.
- Finley, Katie (2013): *Trust in the Sharing Economy*. Warwick: The University of Warwick, Centre for Cultural Policy Studies.
http://www2.warwick.ac.uk/fac/arts/theatre_s/cp/research/publications/madiss/ccps_a4_ma_gmc_kf_3.pdf
- Gasparéniené, Ligita–Remeikienė, Rita–Ginevičius, Romualdas (2018): Attitudes of European Consumers towards Digital Shadow Economy: Lithuanian and Spanish Cases. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., (4.), 121–142.
- Geron, Tomio (2013): Airbnb and the Unstoppable Rise of the Share Economy. *Forbes*.
<http://www.forbes.com/sites/tomiogeron/2013/01/23/airbnb-and-the-unstoppable-rise-of-the-share-economy/>
- Golbeck, Jennifer (2009): Introduction to computing with social trust. In: Golbeck, Jennifer (ed.): *Computing With Social Trust*. London: Springer. 1–8.
- Gold, Seymour M. (1977): Social benefits of trees in urban environments. *International Journal of Environmental Studies*, 10., (1), 85–90.
- Gógh Előd–Kóvári Attila (2019): Tanulás önszabályozásának tapasztalatai egy szakgimnáziumban. *Journal of Applied Technical and Educational Sciences*, 9., (2), 72–86.
- Gyulai-Nagy Zoltán (2019): Airbnb-ztet a szomszéd. Mit tehetek? *Netüggyvéd*.
<https://netugyved.com/airbnb-budapest-szomszed-mit-tehetek/>
- Hankiss Ágnes (2002): A bizalom anatómiája. In: Lengyel Zsuzsanna (vál.): *Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris. 268–275.
- Használd és használd ki: sharing economy. (2014): *HVG*,
http://hvg.hu/gazdasag/20140919_Kozossegi_vagyonmegosztas
- Horváth, Ildikó–Sudár, Anna (2018): Factors contributing to the enhanced performance of the Maxwhere 3d VR platform in the distribution of digital information. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., (3), 149–173.
- Jámbor, Sándor (2019): Educational methods based on student activity in vocational education. *Transactions on IT and Engineering Education*, 2., (1), 17–29.
- Jøsang, Audun–Ismail, Roslan–Boyd, Colin (2007): A survey of trust and reputation systems for online service provision. *Decision Support Systems*, 43., (2), 618–644.
- Kóvári, Attila (2019): Adult education 4.0 industry 4.0 challenges in lifelong learning, *PedActa*, 9., (1), 9–16.
- Lars, Böcker–Toon, Meelen (2017): Sharing for people, planet or profit? Analysing motivations for intended sharing economy participation. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 23., 28–39.
- Lessig, Lawrence (2008): *Remix: making art and commerce thrive in the hybrid economy*. New York: Penguin.
- Lock, S. (2019): Number of sharing economy users in the U.S. 2016–2021. *Statista*,

- <https://www.statista.com/statistics/289856/number-sharing-economy-users-us/>
- Lunden, Ingrid (2019): Taxify rebrands as Bolt to expand its transport options beyond private cars. *Techcrunch*, <https://techcrunch.com/2019/03/06/taxify-rebrands-as-bolt-as-it-expands-transport-options-beyond-private-cars/>
- Matofska, Benita (2014): *Building a Sharing Economy*. <http://www.compareandshare.com/media/building-a-sharing-economy-benita-matofska/>
- McDonald, Laura (2014): Share Now: Your How-to Guide to Getting More and Wasting Less. *Alternatives Journal*, (4.), 23–27. <http://www.alternativesjournal.ca/sustainable-living/share-now-your-how-guide-getting-more-and-wasting-less>
- Moseby, Andy (2014): *The new sharing economy: how the rise of Uber and AirBnB is challenging consumer law*. <http://l2b.thelawyer.com/home/insight/the-new-sharing-economy-how-the-rise-of-uber-and-airbnb-is-challenging-consumer-law/3028749.article>
- Muchneeded (2020): Airbnb by the Numbers: Usage, Demographics, and Revenue Growth. <https://muchneeded.com/airbnb-statistics/>
- Námesztovszki, Zsolt–Major, Lenke–Molnár, György–Szűts, Zoltán–Ekler, Péter–Kőrösi, Gábor (2018): External Motivation, the Key to Success in the MOOCs Framework. *Acta Polytechnica Hungarica*, 15., (6.), 125–142.
- Nem kommentáljuk, tegyék meg önök: NFM-közlemény az Uberről. (2016): *HVG*, 2016.07.13. https://hvg.hu/gazdasag/20160713_Nem_kommentaljuk_tegyek_meg_onok_NFMkozlemeny_az_Uberrol
- Orosz, Beáta–Kovács, Cintia–Karuovic, Dijana–Molnár, György–Major, Lenke–Vass, Vilmos–Szűts, Zoltán–Námesztovszki, Zsolt (2019): Digital education in digital cooperative environments. *Journal of Applied Technical and Educational Sciences*, 9., (4.), 55–69.
- Papp Gábor (2016): Freemium Modell Gyorstalpaló. <https://thepitch.hu/freemium-modell/>
- Policies for Shareable Cities (2013): *A sharing economy policy primer for urban leaders*. <https://www.theselc.org/policies-for-shareable-cities>
- Puschmann, Thomas–Rainer, Alt (2016): Sharing Economy. *Bus Inf Syst Eng*, 58., (1), 93–99. DOI 10.1007/s12599-015-0420-2
- Putnam, Robert (2000): *Bowling Alone*. New York: Simon and Schuster.
- Rác Johanna (2017): A köztünk élő turisták – így harcolnak a kerületek és a társasházak az AirBnB ellen. *Qubit*, <https://qubit.hu/2017/12/28/a-koztunk-elo-turistak-igy-harcolnak-a-keruletek-es-a-tarsashazak-az-airbnb-ellen>
- Rahman, Ashiqur–Tvaronaviene, Manuela–Smrcka, Lubos–Androniceanu, Armenia (2019): The effect of bank competition on the cost of credit: empirical evidence from the Visegrad countries. *Acta Polytechnica Hungarica*, 16., (4.), 175–195.
- Rutter, Jason (2001): From the sociology of trust towards a sociology of 'e-trust'. *International Journal of New Product Development & Innovation Management*, 2., (4.), 371–385.
- Schor, Juliet (2016): Debating the Sharing Economy. *Journal of Self-Governance and Management Economics*, 4., (3), 7–22.
- Singer, Natasha (2014): In the sharing economy, workers find both freedom and uncertainty. *The New York Times*, <http://www.nytimes.com/2014/08/17/technology/in-the-sharing-economy-workers-find-both-freedom-and-uncertainty.html>
- Stolle, Dietlind (2002): Trusting strangers – The concept of generalized trust in perspective. *OZP State Institute of Science and Politics*, 31., (4.), 397–412.
- Stolle, Dietlind–Hooghe, Marc (2004): The roots of social capital: Attitudinal and network mechanisms in the relation between youth and adult indicators of social capital. *Acta Politica*, 39., (4.), 422–441.
- 422–441 Sutherland, Will–Jarrahi, Mohammad Hossein (2018): The Sharing Economy and Digital Platforms: A Review and Research Agenda. *International Journal of Information Management*, 43., December, 328–341. DOI:10.1016/j.ijinfomgt.2018.07.004
- Szűts Zoltán–Yoo, Jinil (2015): Sharing economy: a civilek lehetőségei a közösségi gazdaságban – Példák és példázatok. *Civil Szemle*, XII., (2.), 75–94.
- Szűts Zoltán (2018): *Online*. Budapest: Wolters Kluwer Kiadó.
- Ujj Péter Tamás (2019): Autómegosztó szolgáltatások 2. rész: Autómegosztók Magyarországon. *Alapjarat.hu*, <https://alapjarat.hu/hasznos-infok/automegoszto-szolgáltatások-2rész-automegosztok-magyarországon>
- World Economic Forum (2017): *Collaboration in Cities: From Sharing to 'Sharing Economy'*. White Paper. World Economic Forum.